

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО, ГАЛУЗЕВІ НАУКА
Й ОСВІТА УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті на основі застосування історико-наукового, архівознавчого та джерелознавчого методів автором розглянуто стан сільського господарства, галузевої науки та освіти на початку ХХ ст. Висвітлено основні показники стану сільського господарства та його значення у загальнодержавному прогресі. Показано поступальний розвиток галузевої науки, зокрема, сільськогосподарської дослідної справи, а також перехід до інституалізації та академізації. Окремо з'ясовується стан сільськогосподарської освіти на теренах України. Визначено, що в основі еволюційних подій розвитку сільськогосподарської науки в Україні була приватна ініціатива окремих землевласників, потім – галузевих товариств, земств, а з кінця ХІХ ст. – державна зацікавленість. Сільськогосподарська наука, як галузь знань, вийшла з лона вищих навчальних закладів – університетів, інститутів, академій (Київського, Харківського, Одеського (Новоросійського) університетів, Київського політехнічного інституту (КПІ)). На початку ХХ ст. аграрна наука, еволюціонуючи від показових і дослідних полів, дослідних станцій, почала організовуватися у більш вузькоспеціалізовані структури у вигляді інститутів, а за радянської доби – галузевої академії наук. З'ясовано, що координацією сільськогосподарських наукових досліджень у країні займалися: Міністерство землеробства і державного майна (до 1905 р.), Головне управління землеустрою і землеробства (до 1915 р.), Міністерство землеробства (після 1917 р.) та Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927). Доведено, що до 1917 р. одним із найважливіших чинників еволюції подальшого розвитку сільськогосподарської дослідної справи в країні стали спеціалізовані зібрання у вигляді з'їздів і нарад загальнодержавного та регіонального рівнів. Автором показано значення діяльності Аграрно-мічного гуртка при Сільськогосподарському відділенні КПІ для подальшого розвитку сільськогосподарської дослідної справи, науки та освіти. Його школу пройшла низка видатних учених-аграріїв, яким належить значний особистий внесок у розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні: С.Ф. Веселовський, С.Й. Воробйов, В.В. Колкунов, М.М. Кулешов, С.П. Кулжинський, Ф.І. Левченко, А.Г. Терниченко, О.А. Яната та ін. Проаналізовано роль Сільськогосподарського наукового комітету України (СГНКУ), який вважається однією з предтеч теперішньої Національної академії аграрних наук України. Саме Комітет розгорнув активну діяльність щодо об'єднання вітчизняних наукових сил, відродження зруйнованих галузевих науково-дослідних установ. У 20-х рр. ХХ ст. ним фактично було відновлено дореволюційну мережу й започатковано низку нових галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів. У статті розглянуто хід наради при Київській філії Комітету щодо шляхів пошуків академізації науки в 1925 р.

Ключові слова: сільське господарство, сільськогосподарська наука, сільськогосподарська освіта, сільськогосподарська дослідна справа, інституалізація, академізація.

Історія розвитку будь-якої держави безпосередньо пов'язана з наукою та освітою, що є чи не найважливішими чинниками економічного зростання та суспільно-політичного становлення країни. В Україні серед всіх наук чільне місце займають сільськогосподарські. Це, насамперед, зумовлено фізико-географічним розташуванням країни та її ґрунтово-кліматичними умовами, що сприяють веденню сільського господарства. Особливого розвитку дана галузь набула на початку ХХ ст. Цей історичний період характеризується не тільки зміною влади в державі, але й важливими здобутками в галузі агрономії та дослідної справи.

Авторка розглянула стан сільського господарства та розвиток вітчизняної галузевої науки

й освіти на початку ХХ ст. Аналіз останніх досліджень та публікацій говорить про наявність деяких праць вітчизняних вчених-дослідників, присвячених даному питанню. Перш за все, варто назвати наукові праці професора В.А. Вергунова, висвітлені у «Нарисах історії аграрної науки, освіти та техніки» (2006, 2008, 2010, 2012) [1–4] та професора О.П. Реєнта – «Перша світова війна і Україна» (2004) [6] та «Світовий сільськогосподарський ринок і сільське господарство України (1861–1917 рр.): сучасне бачення проблеми» (2010) [7].

Стосовно розвитку сільського господарства на початку ХХ ст. у під російській Україні ще до революційних подій 1917 р., як зазначає О.П. Реєнт, воно трималося «на плаву» за раху-

нок землеробства. Сільське господарство залишалося «найголовнішою сферою прикладання праці основної маси населення» [7, с. 15].

Разом з тим, варто відзначити, що сільське господарство залишалося поза увагою органів влади [6, с. 423–436]. Функції державного управління сільським господарством обмежувалися наявністю Міністерства державного майна. Відчувалася надзвичайна нестача освічених сільськогосподарських кадрів, а в Україні не існувало жодного повноцінного вищого навчального закладу для підготовки спеціалістів у різних галузях сільського господарства.

Щоправда, уряд скликав час від часу так звані «особливі наради», на яких розглядалися причини негараздів у сільському господарстві, але всі вони не мали помітних позитивних наслідків для підвищення продуктивності землеробства. Про справжнє відношення тодішньої держави до потреб останнього свідчать такі дані. Щорічні витрати на десятину обробленої землі виражалися в середньому протягом 1907–1911 рр. у таких цифрах: у США – 3,90 крб., Німеччині – 2,35, Великій Британії – 2,15, Франції – 1,40, А.-Угорщині – 1,25, Румунії – 0,80, Італії – 0,42, Російській імперії – 0,10 крб. [6, с. 15].

Тим часом землеробство в Україні й деяких інших регіонах імперії увійшло у таку фазу розвитку наприкінці XIX – початку XX ст., коли подальший його прогрес вимагав значно більших витрат капіталу для широкого застосування сільськогосподарських машин і знарядь праці, мінеральних добрив і передових технологій. Разом з тим, внаслідок Першої світової війни сільське господарство зазнало великої розрухи.

Перша половина 20-х рр. XX ст. характеризується впровадженням нової економічної політики. Швидкими темпами зростає продуктивність селянських господарств. У 1927 р. в Україні обробляли землі більше, ніж в 1913 р. на 10%, а виробництво зерна досягло довоєнного рівня.

Досі залишається не вивченою комплексно історія сільськогосподарської науки та освіти в Україні, особливо початку XX ст. Хоча історія вітчизняної науки завжди привертала увагу істориків і громадськості, а особливої актуальності ця тема набула після набуття незалежності нашої держави.

З історіографічних джерел з'ясовано, що в основі еволюційних подій розвитку сільськогосподарської науки в Україні на першому етапі була приватна ініціатива окремих землевласників, потім галузевих товариств, земств, а з кінця XIX ст. – державна зацікавленість. Як наслідок, фахова освіта активно наповнювалась

новими знаннями, а з ними – й дослідна справа. На думку багатьох дослідників історії природознавства, сільськогосподарська наука, як галузь знань, вийшла з лона вищих навчальних закладів – університетів, інститутів, академій. Стосовно України серед них слід згадати: Київський, Харківський, Одеський (Новоросійський) університети, Київський політехнічний інститут. На західноукраїнських землях визначним галузевим центром сільськогосподарської науки була Сільськогосподарська академія в Дублянах.

На початку XX ст. аграрна наука, еволюціонуючи від дослідних полів та станцій, почала організовуватися у більш вузькоспеціалізовані структури у вигляді інститутів, згодом за радянської доби взагалі відбулося об'єднання у галузеву академію наук. Координацію галузевих наукових досліджень у країні здійснювали: Міністерство землеробства і державного майна (до 1905 р.), Головне управління землеустрою і землеробства (до 1915 р.), Міністерство землеробства (після 1917 р.) та Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927) [1, с. 166].

За даними В.А. Вергунова, до 1917 р. в Україні функціонували 63 дослідні установи (18 дослідних станцій, 12 контрольно-насінницьких станцій та 33 дослідних поля). Однак, не було жодного сільськогосподарського науково-дослідного інституту. А до 1927 р. функціонували 2 сільськогосподарські науково-дослідні інститути – Український науково-дослідний інститут експериментальної ветеринарії (заснований 1922 р. у Харкові) та Український науково-дослідний інститут селекції (заснований 1922 р. у Києві) [1, с. 76].

Велике значення у розвитку дослідної справи в Україні відіграли колективні досліді, які проводилися в багатьох господарствах для вивчення найпростіших прийомів удосконалення сільськогосподарського виробництва, обробітку ґрунту, перевірки у різних ґрунтово-кліматичних умовах рекомендацій науково-дослідних установ тощо [1, с. 29].

Стосовно взаємозв'язку сільськогосподарської науки та освіти в Україні, то необхідно вказати ще одну малодосліджену форму організації наукових сил агрономії – Агрономічний гурток, що функціонував при сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту. Його школу пройшла низка видатних учених-аграріїв, які зробили значний особистий внесок у розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні: А.М. Венгеровський, С.Ф. Веселовський, С.Й. Воробйов, В.В. Колкунов, М.М. Кулешов, С.П. Кулжинський,

Ф.І. Левченко, А.Г. Терниченко, О.А. Яната та ін. Їх становлення як учених, відбулося під впливом лекцій видатних професорів агрономії: В.Г. Бажаєва, В.Е. Брунста, В.В. Вінера, Є.П. Вотчала, В.А. Косинського, М.К. Малушицького, О.О. Русова, П.Р. Сльозкіна, В.П. Устьянцева, С.Л. Франкфурта, К.Г. Шиндлера та ін. Варто зазначити, що, на момент створення, Агрономічний гурток був єдиним у Києві, який виконував функції наукового об'єднання. Адже наукові товариства функціонували, виходячи з принципів вільної наукової асоціації. Лише згодом наукові товариства сприяли інституалізації та академізації науки в Україні.

Як зазначає В.А. Вергунов, передумови створення Агрономічного гуртка при КПІ знаходяться в площині зміни державницької політики стосовно селянства, що бере свій початок з 90-х років позаминулого століття після неврожаю 1891 р. Зацікавленість у продовольчій безпеці започаткувала повітову агрономію. На теренах сучасної України її становлення почалося значно пізніше – наприкінці ХІХ ст. [5, с. 137]. Відсутність системних агрономічних знань, не кажучи вже про їх науковість, багато в чому характерна для епохи так званого промислового капіталізму (1860–1900), для ведення сільського господарства на рівні «дідівських звичаїв».

До 1917 р. в Україні функціонувало тільки 8 середніх і 74 нижчих шкіл сільськогосподарського фаху, а вищих шкіл було тільки дві – Харківський ветеринарний інститут та сільськогосподарське відділення КПІ. В усій імперії вузів аграрного профілю налічувалося лише 20. Для якнайшвидшого виправлення такої ситуації було вирішено заснувати вищезазначений Агрономічний гурток.

Варто також зазначити, що до 1917 р. одним із найважливіших чинників еволюції подальшого розвитку сільськогосподарської дослідної справи в країні були спеціалізовані галузеві зібрання у вигляді з'їздів і нарад загальнодержавного та регіонального рівня [5, с. 127]. Так, питання щодо розвитку аграрної науки й освіти вирішувалися під час проведення І-го Всеросійського сільськогосподарського з'їзду (1–10 вересня 1913 р.), І-го Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду (22–26 жовтня 1917 р.), З'їзду представників сільськогосподарських освітніх закладів Київщини (27 липня 1920 р.), І-го Всеукраїнського агрономічного з'їзду (10–20 листопада 1920 р.) та ін.

До 1917 р. в Україні не існувало єдиного координаційного центру, необхідність якого доводили вчені та практики. У роки Української дер-

жави було створено перший головний координаційний центр сільськогосподарської науки – Сільськогосподарський вчений комітет України. Створення й становлення Комітету припало на важливий період у житті українського суспільства, пов'язаний з першими сподіваннями власної державності.

Незважаючи на несприятливі зовнішні обставини, зокрема, для розвитку сільськогосподарської науки в Україні, вдалося зберегти ідею щодо організації структури, яка б консолідувала науковий потенціал в аграрному секторі держави. Слід відзначити роль академіка В.І. Вернадського в становленні Комітету, що стало надзвичайно важливим об'єднуючим фактором у той час, коли суспільство фактично розкололося на різні політичні партії та фракції. Попри це, непересічні особистості не тільки розуміли, а й дбали про майбутнє України, тому що без аграрної науки неможливо вести ефективне сільське господарство, спроможне забезпечити продовольством населення країни, а промисловість – сировиною.

Сільськогосподарський науковий комітет України, який по праву можна вважати однією з предтеч теперішньої Національної академії аграрних наук України, розгорнув активну діяльність щодо згуртування вітчизняних наукових сил, відродження зруйнованих галузевих науково-дослідних установ. Так, у 1920-х рр. фактично відновлено дореволюційну мережу й започатковано низку нових науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю. Саме в цей період створено розгалужену мережу дослідних установ (32 науково-дослідних інститути, велику кількість дослідних станцій, дослідних полів, опорних пунктів, лабораторій, сортовипробувальних діляниць). Науково-дослідна робота велася також у 17 сільськогосподарських вузах і на біологічних факультетах університетів, зокрема, в заснованому А.О. Сапегіним Сільськогосподарському (учбовому) інституті в Одесі (1919), а також на Мліївській дослідній садово-городній станції (1920), Білоцерківській станції цукрових буряків (1922), Рудня-Радовельській болотній станції на Житомирщині (1923) та ін. [8, с. 6].

Після постанови Раднаркому УСРР від 15 листопада 1925 р. значна увага стала приділятися організації сільськогосподарської науки, зокрема, розвитку наукових та мережі дослідних установ [9, арк. 4]. Про це свідчить також проведення наради при Президії Київської філії Сільськогосподарського наукового комітету України в справі організації Сільськогосподарської академії наук, яка відбулася 23 листопада

1925 р. за участю: П.Ф. Вовка, П.Ф. Євтушенка, Я.М. Куди, Ф.І. Левченка, Г.С. Невадовського, К.І. Осьмака, Л.І. Сенченка, А.Г. Терниченка, М.В. Шарлемана, І.М. Щоголіва, О.А. Янати та ін. Головував на засіданні П.Ф. Лавренюк.

З доповідями виступили А.Г. Терниченко, О.А. Яната та Г.С. Невадовський. Було відмічено незадовільний стан сільського господарства в Україні, порівняно з іншими країнами світу (США, Австралія, Нова Зеландія). На думку вчених, серед головних причин, що гальмували розвиток сільського господарства України середини 20-х рр. ХХ ст., були: 1) нестача кваліфікованих кадрів у сільському господарстві; 2) недостатній розвиток наукової інфраструктури в галузі сільського господарства. «Цілі групи сільськогосподарських наукових інституцій (дослідні кафедри, сільськогосподарські дослідні установи, сільськогосподарські навчальні заклади) працюють розрізнено й не координуються в своїй діяльності авторитетним сільськогосподарським науковим осередком» [9, арк. 1–5]. У зв'язку з цим, часто спостерігалися паралелізм, неефективна витрата сил та засобів у роботі. Сільськогосподарський науковий комітет, який за своїм статутом мав планувати діяльність аграрних наукових установ та обслуговувати земельні й господарські установи в сільськогосподарському науковому відношенні, після переходу у відомство Народного комісаріату земельних справ УСРР в 1924 р. став суто бюрократичною організацією. Так, після цієї події ліквідовано всі філії Комітету, крім Київської. Відповідно СГНКУ не міг нести прямої відповідальності за недоліки в

діяльності існуючих на той час аграрних наукових закладів. Прозвучала пропозиція створити Відділ сільськогосподарських установ у межах Всеукраїнської академії наук.

Саме на цій нараді професор О.А. Яната виступив із відомою доповіддю «Час заснувати Українську академію сільськогосподарських наук». В обговоренні питання взяли участь П.Ф. Вовк, Я.М. Куди, П.Ф. Лавренюк, І.М. Щоголів, М.В. Шарлеман. Думки присутніх зійшлися до одного висновку: необхідності створити один єдиний координуючий центр в галузі сільського господарства. Але виявилася розбіжність щодо шляхів створення такого центру. Так, перша група вчених вважала, що необхідно створити Українську академію сільськогосподарських наук, друга група – окремий сільськогосподарський відділ у складі Всеукраїнської академії наук, а третя – вболівала за реорганізацію СГНКУ з поверненням його функцій науково-громадської сільськогосподарської установи. У результаті було прийнято рішення про відкриття сільськогосподарського відділу при ВУАН [9, арк. 1–5]. Проте цього так і не сталося у зв'язку з ліквідацією Комітету (1927). Лише 1931 р. організовано Всеукраїнську академію сільськогосподарських наук.

Отже, в даному дослідженні на основі аналізу наявних історіографічних праць та архівних джерел автором розглянуто стан сільського господарства, галузевої науки та освіти на початку ХХ ст., показано поступовий розвиток сільськогосподарської дослідної справи, а також її інституалізацію та академізацію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вергунов В.А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки / Вергунов В.А. ; УААН, ДНСГБ. – К. : Аграр. наука, 2006. – Ч. 1. – 492 с. – (Іст.-бібліогр. серія «Аграр. наука в особах, документах, бібліографії»; кн. 12).
2. Вергунов В.А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки / В.А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ. – К. : Аграр. наука, 2008. – Ч. 2. – 560 с.; портр. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 24).
3. Вергунов В.А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки / В.А. Вергунов ; НААНУ, ДНСГБ. – К., 2010. – Ч. 3. – 284 с. ; портр. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 36).
4. Вергунов В.А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки / В.А. Вергунов ; НААН, ДНСГБ. – К., 2012. – Ч. 4. – 324 с. ; портр. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 58).
5. Вергунов В.А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927) / Вергунов В.А.; УААН, ДНСГБ, Укр. держ. насіннева інспекція. – К. : Аграр. наука, 2007. – 180 с.
6. Реєнт О.П. Перша світова війна і Україна / О.П. Реєнт, О.В. Сердюк ; Ін-т історії України НАН України. – К. : Генеза, 2004. – 480 с.
7. Реєнт О.П. Світовий сільськогосподарський ринок і сільське господарство України (1861–1917 рр.): сучасне бачення проблеми / О.П. Реєнт // Український селянин. – 2010. – Вип. 12. – С. 15–17.
8. Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.): зб. док. і матеріал. / уклад. : В.А. Вергунов, А.С. Білоцерківська, Б.К. Супіханов, С.Д. Коваленко ; під заг. ред. М.В. Зубця,

Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В.А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ. – К., 2006. – 528 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 14).

9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 747.

REFERENCES

1. Vergunov V.A. Narisy istorii' agrarnoi' nauky, osvity ta tehniky / Vergunov V.A.; UAAN, DNSGB. – K. : Agrar. nauka, 2006. – Ch. 1. – 492 s. – (Іst.-bibliogr. serija «Agrar. nauka v osobah, dokumentah, bibliografii'»; kn. 12).
2. Vergunov V.A. Narisy istorii' agrarnoi' nauky, osvity ta tehniky / V.A. Vergunov; UAAN, DNSGB. – K. : Agrar. nauka, 2008. – Ch. 2. – 560 s.; portr. – (Іst.-bibliogr. ser. «Agrar. nauka Ukraї'ny v osobah, dokumentah, bibliografii'»; kn. 24).
3. Vergunov V.A. Narisy istorii' agrarnoi' nauky, osvity ta tehniky / V.A. Vergunov; NAANU, DNSGB. – K., 2010. – Ch. 3. – 284 s.; portr. – (Іst.-bibliogr. ser. «Agrar. nauka Ukraї'ny v osobah, dokumentah, bibliografii'»; kn. 36).
4. Vergunov V.A. Narisy istorii' agrarnoi' nauky, osvity ta tehniky / V.A. Vergunov; NAAN, DNSGB. – K., 2012. – Ch. 4. – 324 s.; portr. – (Іst.-bibliogr. ser. «Agrar. nauka Ukraї'ny v osobah, dokumentah, bibliografii'»; kn. 58).
5. Vergunov V.A. Profesor Sl'ozkin Petro Rodionovych (1862–1927) / Vergunov V.A.; UAAN, DNSGB, Ukr. derzh. nasinnjeva inspekcija. – K. : Agrar. nauka, 2007. – 180 s.
6. Rejent O.P. Persha svitova vijna i Ukraї'na / O.P. Rejent, O.V. Serdjuk; In-t istorii' Ukraї'ny NAN Ukraї'ny. – K. : Geneza, 2004. – 480 s.
7. Rejent O. P. Svitovij sil's'kogospodars'kyj ryнок i sil's'ke gospodarstvo Ukraї'ny (1861–1917 rr.) : suchasne bachennja problemy / O.P. Rejent // Ukraї'ns'kyj seljanyn. – 2010. – Vyp. 12. – S. 15–17.
8. Sil's'kogospodars'kyj naukovyj komitet Ukraї'ny (1918–1927 rr.) : zb. dok. i material. / uklad. : V.A. Vergunov, A.S. Bilocerkivs'ka, B.K. Supihanov, S.D. Kovalenko; pid zag. red. M.V. Zubcja, Ju. F. Mel'nyka; nauk. red. V.A. Vergunov; UAAN, DNSGB. – K., 2006. – 528 s. – (Іst.-bibliogr. ser. «Agrar. nauka Ukraї'ny v osobah, dokumentah, bibliografii'»; kn. 14).
9. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraї'ny, f. 166, op. 5, spr. 747.

© Дария Вильчинская
(Каменец-Подольский)

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО, ОТРАСЛЕВЫЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ XX В.: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье на основе применения историко-научного, архивоведческого и источниковедческого методов автором рассмотрено состояние сельского хозяйства, отраслевых науки и образования в начале XX в. Освещены основные показатели состояния сельского хозяйства и его значение в общегосударственном прогрессе. Показано поступательное развитие отраслевой науки, в частности сельскохозяйственного опытного дела, а также переход к институализации и академизации. Отдельно рассмотрено состояние сельскохозяйственного образования на территории Украины. Определено, что в основе эволюционных событий развития сельскохозяйственной науки в Украине была частная инициатива отдельных землевладельцев, затем – отраслевых обществ, земств, а с конца XIX в. – государственная заинтересованность. Сельскохозяйственная наука, как отрасль знаний, вышла из лона высших учебных заведений – университетов, институтов, академий (Киевского, Харьковского, Одесского (Новороссийского) университетов, Киевского политехнического института (КПИ)). В начале XX в. аграрная наука, эволюционируя от показательных и исследовательских полей, опытных станций, начала организовываться в более узкоспециализированные структуры в виде институтов, а в советское время – отраслевой академии наук. Выяснено, что координацией научных исследований в стране занимались: Министерство земледелия и государственных имуществ (до 1905 г.), Главное управление землеустройства и земледелия (до 1915 г.), Министерство земледелия (после 1917 г.) и Сельскохозяйственный научный комитет Украины (1918–1927). Доказано, что до 1917 г. одним из важнейших факторов эволюции дальнейшего развития сельскохозяйственного опытного дела в стране стали специализированные собрания в виде съездов и совещаний общегосударственного и регионального уровня. Автором показано значение деятельности Агрономического кружка при Сельскохозяйственном отделении КПИ для дальнейшего развития сельскохозяйственного опытного дела, науки и образования. Его школу прошел ряд выдающихся ученых-аграриев, которым принадлежит значительный личный вклад в развитие сельскохозяйственного опытного дела в Украине: С.Ф. Веселовский, С.И. Воробьев, В.В. Колкунов,

Н.Н. Кулешов, С.П. Кулжинский, Ф.И. Левченко, А.Г. Терниченко, А.А. Яната и другие. Проанализирована роль Сельскохозяйственного научного комитета Украины (СХНКУ), который считается одним из предшественников нынешней Национальной академии аграрных наук Украины. Именно Комитет развернул активную деятельность по объединению отечественных научных сил, возрождению разрушенных отраслевых научно-исследовательских учреждений. В 20-х гг. XX в. им фактически было восстановлено дореволюционную сеть и организовано ряд новых научно-исследовательских учреждений и высших учебных заведений. В статье рассмотрен ход совещания при Киевском филиале Комитета о путях поисков академизации науки в 1925 г.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельскохозяйственная наука, сельскохозяйственное образование, сельскохозяйственное опытное дело, институализация, академизация.

© *Dariia Vilchinska*
(*Kamenets-Podolsky*)

AGRICULTURE, BRANCH SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE THE BEGINNING OF XX CENTURY: HISTORICAL ASPECT

In his article the author on the basis of historical-scientific, recording and original sources methods examined the state of agriculture, branch science and education in the beginning of XX century. The main indices of the state of agriculture and its significance in the State progress were elucidated. It was proved that up to events of 1917 agriculture remained the most principal sphere of application of work of major amount of population. At the same time, the author mentioned in his article that just this branch remained without notice of government bodies. The functions of the state management by agriculture were limited by existence of the Ministry of the State Property. It was stated that there was extraordinary shortage of educated agricultural personnel and lack of any higher educational establishment of full value for training of specialists in different branches of agriculture. It was ascertained that up to 1917 in Ukraine there were only 8 secondary and 74 primary schools of agriculture specialty, and there were only 2 higher schools – Kharkiv veterinary institute and agricultural department of Kyiv Polytechnic Institute of Emperor Alexander II. In the whole empire there were only 20 higher educational institutions of agricultural type.

It was shown onward development of branch science, in particular agricultural research and also transition to institutionalisation and academisation. It was stated that the basis of evolutionary events of the development of agricultural science in Ukraine, was in the beginning private initiative of private landowners and then – branch societies and at the end of XIX century – state personal interest. Agricultural science as branch of knowledge came out of bosom of higher educational institutions – universities, institutes, academies (Kyiv, Kharkiv, Odesa (Novorosiysk) universities, KPI). In the beginning of XX century agricultural science evolving from research fields and stations began to transform into more highly specialized structures in the form of institutes and in soviet time – branch Academies of Sciences. It was elucidated that scientific researches in the country were coordinated by: the Ministry of agriculture and State property (up to 1905), the Main Administration of organization of land exploitation and agriculture (up to 1915), the Ministry of Agriculture (after 1917) and Agricultural Scientific Committee of Ukraine (1918–1927). It was proved that one of the most important factors of evolution of further development of agricultural research in the country became specialized meetings in the form of congresses and conferences of State and regional levels, especially the first All-Ru3sian Agricultural Congress (1–10 September 1913), 1-st All-Ukrainian Agronomical-Economic Congress (22–26 October 1917), Congress of Representatives of Agricultural Educational Establishments of Kyivshchyna (27 July 1920), 1-st All-Ukrainian Agronomical Congress (10–20 November 1920) and so on. It was considered the great importance in the development of research in Ukraine of collective researches which were held in many farms for studying the most simple methods of improvement of agricultural production cultivation, Check-up in different soil-climatic conditions recommendations of research institutions, elucidation of expediency of applying fertilizers in definite territory, for testing kinds of different agricultural plants, grass-seeding, improving meadows, growing of maize and roots, using for sowing seeds of high quality. The author showed the importance of the activity of the agronomical society attached to the Agricultural department of KPI for further development of agricultural research science and education. This school ended the row of the outstanding scientists-agrarian which made their personal contribution in the development of agricultural research in Ukraine: A.M. Vengerovskiy, S.F. Veselovskiy, S.Y. Vorobiov, V.V. Kolkunov, M.M. Kulieshow, S.P. Kulzhynskiy, P.I. Levchenko, A.G. Ternychenko, O.A. Yanata and others. It was elucidated that their formation as scientists realized under influence of lections of the great professors of agronomy: V.G. Bazhaev, V.E. Brunst, V.V. Viner, Ye.P. Votchal, V.A. Kosynskiy, M.K. Maliushytskyi, O.O. Rusov, P.R. Sliozkin, Y.P. Ustintsev, S.L. Frankfurt,

K.G. Shynaler and others. It was stated in the article that up to the moment of its foundation the Agronomical Society was the only one in Kyiv that fulfilled the functions of scientific unity which functioned coming out of the principles of free scientific association. Only in some time such societies promoted institutionisation and academisation of science in Ukraine. The role of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine (ASCU), which is considered, one of the precursors of the modern National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine was analyzed. It was Committee that developed active work concerning uniting the native scientific forces, reviving of ruined branch scientific-research institutions. In 20s of XX century it in fact restored pre-revolutionary network and grounded row of new branch scientific-research institutions and higher educational establishments. It was stated that exactly at that period the network of research institutions (32 scientific-research institutes, great quantity of research stations, research fields, bases, laboratories, sort-test lots) was created. The scientific-research work was also carried out in 17 agricultural higher educational institutions and at biological faculties of the universities, especially in Agricultural (educational) Institute in Odesa founded by A.O. Sapiegin, and also at Mliivska research garden-vegetable garden station (1920), Bilotserkovska station of sugar-beet (1922), Rudnia-Radovelska swamp station in Zhytomirshchyna (1923) and others. It was proved that after resolution of Radnarkom of USSR of 15 November 1925 the main attention was paid to the organization of the agricultural science especially development of scientific and network of research institutions. It was examined in the article the work of the conference attached to the Kyiv branch of the Committee concerning the ways of founding of academisation of science in 1925 with the participation of: P.P. Vovk, P.P. Yevtushenko, Ya.M. Kuda, P.I. Levchenko, G.S. Nevadovskyi, K.I. Osmak, L.I. Senchenko, A.G. Ternichenko, M.V. Sharleman, I.M. Shchogoliv, O.A. Yanata and others. The final decision about creation of the coordination organ of management of agricultural science was passed only after liquidation of the Committee (1927) in 1931 during creation of the All-Ukrainian Academy of Agricultural Sciences.

Key words: agriculture, agricultural science, agricultural education, agricultural research, institutionisation, academisation.

До редакції надійшла 20.10.2016.

УДК 636.2.082:009:001

© **Михайло Апостол**
(Київ)

**АКАДЕМІК М.В. ЗУБЕЦЬ –
ОРГАНІЗАТОР СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**

Автором поставлено мету – обґрунтувати, що доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН М.В. Зубець здобув авторитет не лише як відомий учений у галузі тваринництва, розробник сучасної теорії і методології породотворення, а й як талановитий організатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Узагальнено його внесок в становлення та збереження статусу Національної академії аграрних наук України як головного науково-методичного та координаційного центру розвитку аграрно-промислового комплексу України. Висвітлено здобутки вченого з організації галузевих науково-методичних і науково-технічних центрів, оптимізації мережі науково-дослідних установ системи НААН, координування і фінансування їх діяльності, що сприяло зростанню комплексності та ефективності наукових досліджень, запровадженню найбільш перспективних наукових розробок у виробництво. Охарактеризовано роль М.В. Зубця в становленні Інституту розведення і генетики тварин НААН як провідного науково-методичного і координаційного центру в галузі тваринництва. Обґрунтовано, що на його базі вченим закладено фундамент для розвитку наукових досліджень з проблем розведення і селекції, генетики та біотехнології відтворення сільськогосподарських тварин, становлення сучасної теорії породотворення в скотарстві. За його керівництва створено низку спеціалізованих порід великої рогатої худоби молочного і м'ясного напрямів продуктивності, що сприяло зростанню конкурентоспроможності і рентабельності вітчизняного тваринництва. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів, а також широкої джерельної бази, основу якої складають архівні документи.

Ключові слова: тваринництво, скотарство, розведення, селекція, генетика, біотехнологія, відтворення, порода сільськогосподарських тварин, сільськогосподарська дослідна справа.